

УДК811.161.809

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОГО КОМЕНТАРЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ЛІТЕРАТУРИ В ІНШОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ (ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП НАВЧАННЯ)

Анжела Буднік

У статті розглянуто особливості роботи з лінгвокраїнознавчим коментарем на заняттях з літератури, запропоновано типологію лінгвокраїнознавчого коментаря, обґрунтовано доцільність необхідності фонових знань для сприйняття художніх текстів, на прикладах укладено прийоми роботи з різними видами культурологічної інформації, запропоновано методи і прийоми, що полегшують сприймання культурологічно насиченої лексики під час опрацювання творів.

Ключові слова: студенти-інофони, лінгвокраїнознавчий коментар, художній твір, фонові знання, початковий етап навчання.

У методиці викладання іноземних мов та української як іноземної визнаною є ідея невід'ємного вивчення мови, її історії, релігії, соціокультурних традицій, особливостей національного світобачення народом-носієм мови і культури країни, де навчається інофон. Проблема взаємодії мови та культури розглядається у межах таких дисциплін, як: антропологічна лінгвістика і етнолінгвістика (В. І. Кононенко, Ю. М. Караулов, Б. О. Серебренников, Н. В. Уфимцева), соціолінгвістика (Ю. Є. Прохоров), психолінгвістика (Д. Б. Гудков, В. І. Карасик), лінгвокультурологія (Л. В. Бублейник, В. В. Жайворонок, Л. Т. Масенко, Л. М. Мурзін) і лінгвокраїнознавство (Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, Ю. Є. Прохоров, Г. Д. Томахін), лінгводидактика (Г. В. Онкович, В. Ф. Дороз, О. В. Палка, С. О. Пілішек, Г. В. Савицька). При вивченні української мови як іноземної інофони зустрічаються з низкою малозрозумілих фактів, що належать не до лексики, граматики, фонетики або стилістики, а, швидше, до екстралінгвістичних сфер: соціальної, побутової або історичної. А отже, лінгвокраїнознавчий аспект у лінгводидактиці – це поєднання мовленнєвих явищ з відомостями національної культури.

Одними з перших у вітчизняному мовознавстві термін «лінгвокраїнознавство» використали у 1971 році Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров у брошурі «Лингвистическая проблема страноведения в преподавании русского языка иностранцам». Лінгвокраїнознавство – розділ науки про мову, що, з одного боку, скеровано на вивчення мови, а з іншого, дає певні відомості про країну мови, що вивчається. У процесі навчання української мови як іноземної в цьому аспекті елементи країнознавства поєднуються з мовними явищами, які виступають не тільки як засіб комунікації, але і як спосіб ознайомлення інофонів з новою для них дійсністю. Разом з оволодінням мовою відбувається засвоєння культурологічних знань і

формування здатності розуміти ментальність носіїв української мови. Освітня ж цінність цього розділу лінгвістики полягає в тому, що знайомство з культурою мови, що вивчається, відбувається шляхом постійного порівняння знань і понять, що були раніше, із новими – отриманими [1, с. 171].

Лінгвокраїнознавство у викладанні української мови як іноземної має на меті забезпечити міжкультурне спілкування та взаємопорозуміння. Натомість, завдання викладача літератури на початковому етапі полягає у тому, щоб формувати комунікативну компетенцію інофонів на матеріалі українського фольклору, творів як української, так і російської класичної літератури, найкращих здобутків зарубіжної літератури тощо, а також дати уявлення про традиції, спосіб життя, особливості світобачення народу, мову якого вони вивчають.

Необхідність спеціального виділення і вивчення лексичних одиниць, в яких найяскравіше виявляється своєрідність і специфіка національної культури, особливо гостро відчувається при читанні творів художньої літератури, де якнайкращим прийомом роботи з текстом можна окреслити використання лінгвокраїнознавчого коментаря в чому і вбачаємо актуальність дослідження. Метою статті є обґрунтувати доцільність використання лінгвокраїнознавчого коментарю на заняттях з літератури в аудиторії інофонів на початковому етапі навчання із залученням кращих зразків української та зарубіжної літератури.

Завдяки вивченню фольклору і художніх творів широко відомих авторів іноземний студент отримує можливість познайомитися з новою національною культурою, зі звичаями, характером, менталітетом українського народу. Головну мету такого навчання вбачаємо у формуванні лінгвокраїнознавчої компетенції та забезпечення комунікативної компетенції в актах міжкультурної комунікації через адекватне сприйняття мови співрозмовника і розуміння оригінальних творів.

Як уже зазначалося у наших розвідках, розуміння іноземцем художнього тексту, розрахованого на носія мови – результат не тільки знання словотворчих механізмів, граматичних явищ і синтаксичних зв'язків, а й результат знання про історію та суспільне життя країни, про побутові та соціальні відносини людей тощо. Мета лінгвокраїнознавчої роботи з художніми текстами полягає в подоланні труднощів сприйняття інофонами специфічних явищ, характерних для української дійсності. Брак фонових знань у іноземних студентів часто унеможливує розуміння логіки слів і дій літературних героїв, зробити правильний висновок про характери і взаємини персонажів. Отже, велике значення для полегшення процесу сприйняття належить фоновим знанням як позатекстовим поняттям. Вивчення тексту як феномена культури завдячує таким текстовим властивостям, як категорії інтертекстуальності, вторинної мовної особистості тощо. Ці категорії репрезентують динамічність, взаємозв'язок з іншими текстами як по вертикалі (історичний, тимчасовий зв'язок), так і по горизонталі (співіснування текстів у взаємозв'язку з єдиним соціокультурним простором).

Формування зазначених знань відбувається на базі реальних текстів, що є джерелом культурологічної інформації. Істотним для вивчення мови як

іноземної є твердження Л. В. Щерби: «текст не існує поза його творенням і сприйняттям» [2, с. 16], адже сучасна лінгвістика тексту, що враховує психолінгвістичні аспекти творення і сприйняття твору, розглядає його як «продукт, породжений мовною особистістю і адресований мовній особистості», доходить висновку, що «текст мертвий без акту пізнання» [5, с. 55]. А отже, для адекватного розуміння студентами-інофонами розбіжних реалій необхідним є використання коментаря (у нашому випадку лінгвокраїнознавчого).

Так, при вивченні творчості М. Лермонтова інофони знайомляться з сюжетом роману «Герой нашого часу». Нерідко ставлять питання, чому Печорін допомагав вкрати коня, як зміг Азамат зважитися викрати сестру, і чому Казбич вбив Белу – дівчину, яка йому подобалася. Тут необхідним буде культурологічний коментар: коротка розповідь про сімейні стосунки горців і становище жінки, про звичай кровної помсти у народів Кавказу. Під час опанування теми «Малі фольклорні жанри» інофони знайомляться з поняттям «прислів'я» та «приказка». Пояснюючи паремію «Не один пуд солі з'їв», викладач звертає увагу на культурологічну інформацію про те, що з повагою ставилися наші предки до солі. В одному з давніх рукописів читаємо: є люди, які не шанують золота, але немає людини, яка б не потребувала солі. Нема долі без солі – так казали у народі [4, с. 118]. Далі студентам-інофонам пояснюється, що сіль з давніх-давен виступала мірилом дружби, доброго ставлення один до одного, знайомства. Я з ним не один пуд солі з'їв – кажуть про людину, з якою прожили довгий час і добре її вивчили. Отже, коментування фонового значення паремії нема долі без солі та з'їсти не один пуд солі є прикладом поетапного розподілу відомостей та ілюструє широкі можливості лінгвокраїнознавчих довідок [4, с. 118]. У прислів'ях та приказках відбивається національний характер та етична система цінностей українського народу.

Вивчаючи українські та російські народні казки, інофони не тільки вдосконалюють знання з української мови, а й отримують країнознавчі і культурологічні відомості. Казки дають іноземцям уявлення про українців та росіян, їхні звичаї і традиції, про моральні цінності і норми поведінки у повсякденному житті, відіграючи, таким чином, освітню і виховну роль. Незважаючи на невеликий обсяг текстів, казки утруднюють сприймання тексту іноземцями, оскільки вони практично не адаптовані. Крім мовних труднощів – фразеологізмів, паремій, слів зі зменшувально-пестливими суфіксами, зворотного порядку слів у реченні, в казках присутній великий шар лексики, яка потребує лінгвокраїнознавчого коментаря: це застарілі слова і поняття, реалії сільського побуту та інше. У фольклорних та авторських літературних творах слід приділяти увагу словами, що вимагають особливого вживання, а саме: братику, сестриця, кумушка, куме тощо.

Неабиякий інтерес викликають у інофонів на цьому етапі навчання завдання на порівняльне країнознавство – переклад прислів'їв і приказок з рідної мови на українську, компаративне вивчення казок українською мовою і мовою інофонів, визначають їхню мораль, висловлюють думку про причини подібності та відмінності фольклорних сюжетів різних народів.

Отже, лінгвокраїнознавчий коментар дає можливість викладачеві формувати у інофонів адекватне сприйняття реалій, сюжету та ідеї художнього

твору. Щоб зробити країнознавчу інформацію художнього твору надбанням іноземного студента, викладачеві під час підготовчої роботи над текстом потрібно виявити те, що приховано від їхнього спостереження, визначити ступінь значущості запропонованої інформації для студентів, продумати найбільш ефективний спосіб презентації цих відомостей. При роботі над літературним твором особлива увага приділяється словами, що описують національні реалії, при поясненні безеквівалентної лексики часто необхідна зорова наочність, через те, що слово, яке позначає інокультурну національно-специфічну реалію, не викликає ніяких асоціацій у свідомості людини, яка ніколи не бачила відповідного об'єкта: хату, кобзу, козака, рушник, лицаря, трубадура тощо. Як приклад зорової наочності пропонуємо демонструвати сувеніри, малюнки, ілюстрації, фотографії, репродукції картин, відеофрагменти, діафільми, презентації, а також реальні предмети побуту.

Нагадаємо, що вивчення лексики художнього твору з національно-культурним компонентом значення доцільно проводити на основі аналізу її функціонування ще і тому, що «текст як об'єкт лінгвістичного дослідження..., саме у складі культури набуває своєї повної остаточної визначеності: тільки знаючи культуру, в яку вміщується цей текст, ми маємо можливість усвідомити його найбільш глибокі смислові шари» [3, с. 169].

Таким чином, метою навчального коментування художнього твору в іноземній аудиторії є формування в інофонів фонових знань, необхідних для повноцінної рецепції твору і для його обговорення. Для досягнення цієї мети необхідним є складання коментаря з урахуванням країнознавчої цінності матеріалу, сконцентрованого у творі. М. Шахматова і Сім Єн Бо розробили і запропонували типи лінгвокраїнознавчих коментарів для фонові лексики. Це – описові коментарі (коментар – розширення лексичного значення за рахунок використання відомостей зі словника; коментар – розширення лексичного фону за рахунок власного мовного і побутового досвіду; коментар – історична довідка; коментар – словотворча модель) і описово-визначальні коментарі (власне – визначальний коментар; етимологічний коментар; словотворчий коментар; контекстуальний коментар; коментар відсилання; історичний коментар; розширений країнознавчий коментар [6].

З перерахованих типів коментарів особливого інтересу для нашого дослідження набувають: коментар – розширення лексичного значення за рахунок використання відомостей зі словника; власне – визначальний і етимологічний коментарі.

Лінгвокраїнознавчий коментар є частиною комплексного, куди входить історичний, культурологічний, мовностилістичний і літературознавчий аналіз художнього твору, який здійснюється до, під час і після читання. В передтекстових та післятекстових завданнях знімаються лінгвокраїнознавчі, лексико-граматичні, мовностилістичні і структурно-смислові труднощі. А отже, лінгвокраїнознавчий коментар спрямований на пояснення позамовних явищ, на тлумачення слів з національно-культурною семантикою (одиниць адміністративного поділу, назв одягу, взуття, видів транспорту, звань, грошових одиниць, мір ваги, страв, напоїв), які неможливо пояснити шляхом синонімічних замінів.

Наприклад, при підготовці до вивчення повісті О. С. Пушкіна «Панночка-селянка», доцільно спочатку визначити лексику, яку потрібно прокоментувати і дібрати оптимальний спосіб семантизації незнайомих лексем та презентацію нових відомостей. Необхідно виділити ситуації, при яких у інофонів можуть виникнути питання типу: Чим відрізнялося маєток від садиби? Значення поняття «гвардія», де служив Берестов-старший? У якому роді військ мріє служити Берестов-молодший, «відпустивши вуса на всяк випадок»? Що це за грошова одиниця «полтина» тощо. А отже, коментар, цитати слід підготувати заздалегідь. Пояснюючи слова, що позначають національно-специфічні реалії, такі як сюртук, чекмень, сарафан, постолі, дрожки, гусар, губернія необхідно використати наочність.

Таким чином, твори художньої літератури є важливим засобом накопичення і віддзеркалення інформації про дійсність: містять відомості географічного, культурного, економічного, політичного характеру про країну мови, що вивчається. А отже, художня література становить безперечний інтерес для лінгвокраїнознавства, з вивченням творів художньої літератури відбувається поступове, глибоке і плідне збагнення традиції національної культури в різних її проявах, що, у свою чергу, активно впливає на рівень мовної і читацької підготовленості інофонів.

У перспективі, на нашу думку, важливо розглянути шляхи реалізації лінгвокраїнознавчого підходу до навчання літератури на підготовчому етапі з залученням інтерактивно-комунікативних технологій.

Список використаних джерел:

1. Буднік А. О. Теоретичні засади сприймання художнього твору студентами-інофонами : лінгвокраїнознавчий аспект / А. О. Буднік // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : Зб. наук. праць. – Львів, 2011. – Вип. 6. – С. 169-175.
2. Кулибина Н. В. Методика лингвострановедческой работы над художественным текстом / Н. В. Кулибина // – М. : Рус. яз., 1987. – 143 с.
3. Мурзин Л. Н. Язык, текст и культура / Л. Н. Мурзин // Человек – текст – культура : коллект. Монография. – Екатеринбург, 1994. – С. 160-169.
4. Сокаль М. А. Про можливості реалізації лінгводидактичного потенціалу прислів'їв та приказок на уроках мови в початковій школі / М. Сокаль // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : Зб. наук. праць. – Умань : УДПУ ім. Павла Тичини, 2010. – Вип. 33. – С. 114–120.
5. Томахин Г. Д. От страноведения к фоновым знаниям носителей языка и национально-культурной семантике языковых единиц в их языковом сознании / Г. Д. Томахин // Русский язык за рубежом. – 1995. – № 1. – С. 54–58.
6. Шахматова М. А., Сим Ен Бо. Типология лингвострановедческих комментариев / М. А. Шахманова, Сим Ен Бо // Вестник СПбГУ. – Санкт-Петербург. 1996, – Серия 2. – Вып.1. – С. 48-54.